

Георгій ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ
(Київ, Україна)

УДК: 930.272: 94 (477)

**Українське козацтво в творчості Жана
Бенуа Шерера та Августа Вільгельма
Гупеля (на основі аналізу «Літопису
Малоросії...» та нарису «Про козаків»)**

Остання чверть XVIII століття характеризується посиленням інтересу з боку провідних європейських країн, зокрема Франції, Пруссії, Австрії, до ситуації, що склалася на сході Європи. Протягом багатьох століть європейські монархи спостерігали за політичним становищем в східноєвропейському геополітичному просторі, але саме наприкінці XVIII століття західноєвропейська наука та дипломатія здійснюють активне дослідження цього регіону. Це можна пояснити, по-перше, зростанням могутності та впливу Російської імперії, що було небажаним для європейських країн, та, по-друге, занепадом та поступовим сходженням з європейської політичної арени Речі Посполитої, яка вже не могла бути тим форпостом, що міг зупинити просування Росії далі на Захід. Тому в коло інтересів та досліджень західноєвропейських держав потрапляють етнічні українські землі і, зокрема, українське козацтво, його історичний розвиток, політичне та економічне становище, культура, звичаї, побут тощо. Причому слід зазначити, що козацтво розглядалося як політична сила, що ймовірно могла би замінити Річ Посполиту як бар'єр на шляху Російської імперії.

З іншого боку вивченням козацтва починають займатися і в Росії, але мотиви цих наукових дослідів були кардинально відмінними від західноєвропейських. Метою наукових пошуків в Російській імперії було показати, що козаків як реальної, самостійної політичної сили більше не існує.

З вищевказаними причинами можна пов'язати появу трьох наукових праць, що мали на меті не тільки дослідити історію та культуру українського козацтва, але й несли в собі певне ідеологічне підґрунтя. Мова йде про наукові дослідження, що вийшли друком з інтервалом в один рік в період з 1788 по 1790 рр., а саме «Літопис Малоросії, або історія українських та запорозьких козаків» Ж. Б. Шерера (1788 р.), «Історія українських та запорозьких козаків» К. Гаммердборфера (1789 р.) та «Про козаків» А. В. Гупеля (1790 р.).

При цьому слід зазначити, що вказані праці та полеміка навколо них здебільшого залишаються недослідженими і розглядаються поза історичним контекстом без врахування політичного становища, що склалося в Європі наприкінці XVIII ст. Між тим саме цей історичний контекст значною мірою визначався ставленням провідних західноєвропейських держав до України, як багатой ресурсами території та її народу, як носія власної політичної традиції.

Саме тому в даній статті буде здійснена спроба комплексного аналізу «Літопису Малоросії...» Ж. Б. Шерера та нарису «Про козаків» А. В. Гупеля не

тільки з точки зору їх структури, мотивів написання, наукового наповнення, а й з позицій їх політичного та ідеологічного забарвлення. Для досягнення цієї мети буде здійснено порівняння праць за такими ознаками:

- 1) висвітлення науковцями теорій про походження козаків;
- 2) характеристика ідентичності: козаки – народ чи суспільний стан;
- 3) погляд дослідників на політичні взаємини козаків з Річчю Посполитою;
- 4) характеристика науковцями взаємостосунків між козаками та Російською імперією.

Перед тим, як перейти до вирішення поставленого завдання, слід вказати, що праці Ж. Б. Шерера та А. В. Гупеля вже аналізувалися вітчизняною історіографією. В першу чергу необхідно назвати роботи Д. Дорошенка, що являють собою бібліографічний огляд та аналіз західноєвропейських публікацій про Україну [6, с.62 - 67], [7, с.34 - 39]. В обох роботах дослідник зупиняється на характеристиці творчості Жана Бенуа Шерера в цілому і, зокрема, подає загальний аналіз «Літопису Малоросії...».

Праця Ж. Б. Шерера також викликала наукове зацікавлення в О. Оглоблина. Дослідник припускає, що творчість Шерера могла бути пов'язана з культурною та політичною діяльністю українських автономістів, а саме Новгород-сіверським патріотичним гуртком 1780 – 1790 рр., члени якого надали французькому досліднику матеріали для підготовки його праці, а також вплинули на висвітлення ним історії козацтва [4, с.93]. Проте дана гіпотеза не знайшла наукового підтвердження у подальших дослідженнях самого О. Оглоблина, а також у інших вчених.

В 90-х роках ХХ ст. темою українського козацтва в європейській науці та літературі зацікавився Д. Наливайко. На відміну від Д. Дорошенка і О. Оглоблина в сферу інтересів нашого сучасника потрапив також нарис А. В. Гупеля «Про козаків», який, на думку дослідника, відзначається ґрунтовністю та різнобічністю [2, с.385 - 394], [3, с.460 - 469]. При цьому слід зазначити, що Д. Наливайко обмежився лише повторенням загальних характеристик вказаних праць своїх попередників, не ставлячи собі за мету проведення детального аналізу мотивів написання та суспільно-політичних обставин часу появи праць Ж. Б. Шерера і А. В. Гупеля.

Пристаючи до аналізу праці французького історика Ж. Б. Шерера (1741-1824?) «Літопис Малоросії, або історія українських та запорозьких козаків» [12], яка вийшла друком в 1788 р. в Парижі, слід акцентувати, що дана робота була першим ґрунтовним західноєвропейським дослідженням останньої чверті ХVІІІ ст., присвяченим повністю Україні.

До нас дійшли скромні біографічні відомості про, безсумнівно, обдарованого у багатьох відношеннях автора «Літопису Малоросії...» Жана Бенуа Шерера, який проявив себе неординарною особистістю на дипломатичній службі, на посаді університетського професора та виконуючи обов'язки міського чиновника. Відомо, що Ж. Б. Шерер народився в Страсбурзі 1 вересня 1741 р., навчався в Страсбурзькому, Єнському та Лейпцігському університетах. З 60-х рр. ХVІІІ ст. Шерер перебував на російській службі, а саме був членом юстиц-колегії з фінських, естських та ліфляндських справ, здійснив декілька дипломатичних подорожей до Польщі, Швеції, Копенгагена, Гамбурга, Берліна. Згодом Шерер перейшов на французьку дипломатичну службу та займав посаду аташе в Петербурзі. У 1780 р. він звільняється зі служби та повертається до рідного міста, де обіймає різні посади в муніципалітеті. Під час революції емігрує до Австрії, де певний час працює на державній службі, а

пізніше стає вчителем французької мови в Штутгарті. З 1808 р. дослідник працює на посаді професора Тюбінгенського університету, а в 1824 р. вийшов на пенсію та покинув Тюбінген. Куди він поїхав, коли і де помер досі залишається невідомим [13, с.103-104].

«Літопис Малоросії...» Шерера складається з двох томів, що вийшли в один рік – 1788р. Перший том присвячений загальному опису українських земель, флори та фауни, звичаїв та побуту українського народу, а також історії українських козаків. Окрему увагу дослідник присвячує козацькій стратегії і тактиці ведення бою, зокрема, тактиці морського бою, розкриваючи переваги козацьких чайок перед турецькими галерами і відзначаючи їх маневреність, непомітність, швидкість тощо. У другому томі подається короткий виклад історії українських гетьманів та найвизначніших подій, що відбулися на українських землях. Також до другого тому увійшов ряд важливих державно-політичних документів, що стосуються історії України, а саме лист султана Мурада до короля Стефана Баторія, тексти Зборівського та Білоцерківського договорів, текст Андрусівської угоди та ін. Перший том хронологічно був доведений до 1775 р. (знищення Запорозької Січі), тоді як другий – лише до 1734 р. (смерті Данила Апостола).

З титульної сторінки праці нам стає відомо, що автор користувався манускриптами, які зберігалися у Києві, проте без уточнення конкретного місця зберігання рукописів. У вступному слові до своєї роботи дослідник зазначає, що він виступає лише *«редактором літописів місцевих авторів, що були написані руською мовою...»* [5, с.13].

Науковець присвятив свою працю послу Франції в Лондоні Жерару де Ренвалю, який будучи в 1769 – 1774 рр. консулом в Данцигу мав змогу познайомитися з українськими козаками, що прибували в це місто в торговельних справах. Д. Дорошенко висунув припущення, що ймовірно саме де Ренваль привернув увагу Шерера до історії козаків та спонукав його написати історію українського народу, але це твердження поки що не отримала наукового підтвердження [6, с.64].

Переходячи безпосередньо до аналізу тексту «Літопису Малоросії...», можна помітити прихильність автора до ідеалів Просвітництва. Шерер не раз проводить паралелі з античністю, а, як відомо, саме антична ідеологія та культура викликали захоплення просвітників. Дослідник порівнює українських козаків зі спартанцями та римлянами, зазначаючи, що: *«Виховані, як спартанці, завжди при зброї, як римляни, громадяни цієї республіки не підкорювали чужі землі, як ці останні, але захищали свої вістари та хатні вознища віважно й постійно, волюючи труднощів мандрівного життя, а не розслабленості рабства. Ми побачимо батьків, що передавали своїм синам почуття гордості бути незалежними й залишали їм у спадок саму тільки шаблю з девізом «Перемогти або заинути!»* [5, с.11]. Вчений відзначає козацьке волелюбство, їхнє прагнення бути незалежними, демократичний устрій, рівність та братерство поміж козаками, тобто саме ті принципи, що декларувалися просвітниками, а потім стали ідеалами Великої французької революції. Просвітницькі переконання автора проступають і в його відношенні до проблеми закріпачення селян, що однозначно суперечило принципам свободи, рівності та братерства. Зокрема, автор акцентує, що: *«...двір робив усе для скасування свободи, якою доти користувалися малоросійські селяни. Це залізне ярмо не тільки не легшало, а щодня все більше важчало»* [5, с.147]. Дана цитата яскраво

демонструє негативне відношення Шерера до кріпацтва та засудження ним того ладу, що існував на Україні.

У своїй роботі французький дослідник подає скіфо-хозарську теорію походження козаків, відкидаючи селянське походження, яке було притаманне польським хронікам. Перша письмова згадка про козаків, або хозарів, як пише Шерер, відноситься до 948 р. і пов'язана з книгою Костянтина Багрянородного «Про правління імперією». Цим самим автор демонструє, що козаки мають глибоке коріння і вже достатньо давно сформувалися як окремий народ. Особливої уваги потребує наступна думка з «Літопису Малоросії...»: «Хоч від самих початків свого існування козаки були воїнами і саме такими їх пізнали сусідні народи, час, коли вони сформувалися в націю, визначити неможливо» [5, с.22]. З цього уривку бачимо, що козаки, хоч і зародилися як суспільний стан воїнів, з часом еволюціонували до окремої самобутньої нації і не стали частиною якогось народу.

Козацтво французький дослідник розділяє на два окремі народи: українські козаки та запорозькі козаки. До запорозьких козаків вчений відносить тих, що проживали на Січі, а українськими козаками він вважає тих, хто проживав на всій іншій території України, зокрема реєстрових козаків, що служили у польському війську. На думку Шерера, запорозькі козаки на момент написання ним дослідження більше не існували, натомість українські козаки населяли всю територію Малоросії.

В праці чітко простежується засудження з боку Шерера політики Речі Посполитої по відношенню до козаків. Якщо останній автор «Літопису Малоросії...» характеризує як волелюбний народ, що в першу чергу береже свою свободу та не намагається підкорити чужі території, то політику Польщі щодо України він характеризує не інакше як словом «ярмо». Саме несправедливість з боку польської шляхти, примусове насадження католицької релігії, позбавлення привілеїв спровокувало конфлікт з козаками: «Польська корона завжди розглядала козаків як своїх підданих, тоді як вони вважали себе лише її союзниками» [5, с.83]. Дослідник не засуджує козацькі повстання та події національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, натомість, навпаки, він з розумінням ставиться до невдоволення козаків щодо свого становища і прагнення бути вільними від утисків з боку польської шляхти та духовенства. Саме тому в його інтерпретації козаки постають не розбійниками (як, наприклад, в праці іншого французького дослідника К. де Рюльєра «Історія анархії в Польщі») [11, с.81-85], а борцями за свободу та проти соціальної несправедливості.

Політику Російської імперії щодо українських козаків, як і політику Польщі, Ж. Б. Шерер піддає критичному аналізу та відзначає її негативні прояви і наслідки. Дослідник пише про розчарування козаків діями царської влади після того, як вони підписали Березневі статті 1654 р.: «Вони [козаки] прекрасно зрозуміли, що не можуть чекати від нього [російський двір] нічого, крім неприємностей» [5, с.46]. Російський уряд, зазначає Шерер, не збирався виконувати зобов'язання перед козаками та розпочав поступову ліквідацію автономії України, що тісно перепліталася зі знищенням козацьких привілеїв та нав'язуванням кріпосного права. Можливо через таке відношення до російської політики щодо України дослідник під час опису подій Полтавської битви уникає трактування вчинку І. Мазепи. Він називає дії Мазепи переходом, заколотом, але не зрадою, а його стосунки зі шведським королем – таємними дипломатичними зносинами: «Це повстання мало б дуже важливі наслідки, але

Карл не зумів ним скористатися» [5, с.121]. Головну увагу дослідник приділяє воєнному перебігу подій та зруйнуванню Батурина Меншиковим, а також тим жорстокостям, що були вчинені росіянами в цьому місті. Така незначна увага до постаті Івана Мазепи та його переходу на бік Карла XII викликає підозри, що Шерер намагався всіляко приховати негативні сторінки в історії козаків, та, навпаки, виставити на показ визначні події з їхньою участю.

Один з розділів «Літопису Малоросії...» присвячений знищенню залишків української автономії та зруйнуванню Запорозької Січі. Автор не підтримує та засуджує ці кроки російської імператриці, оскільки вважає, що вони суперечать інтересами самої Російської імперії: «Кінець кінцем вона [Російська імперія], йдучи проти власних інтересів, зруйнувала Запорозьку Січ, заборонивши навіть згадувати про неї, а мізерну решту козаків розפורшила по своїх землях» [5, с.83].

Слід зазначити, що при описі географічних особливостей українських земель Шерер одночасно вказує на військові об'єкти та споруди, які були побудовані з використанням природного ландшафту, зокрема річкової системи. Наприклад, описуючи річку Хортицю Суху, автор вказує на те, що «...росіяни збудували за 2 версти від цієї річки фортифікації з редутами. Між цими фортифікаціями й Малишевицею росіяни збудували кілька редутів на відстані один від одного, щоб мати прикриття для російської флотилії» [5, с.33]. Автор «Літопису...» не вдається в детальний опис військових залог та укріплень, але принагідно згадує всі редуты, що розташовані на берегах річок. Тобто дослідник дає певне уявлення про військові можливості російських військ на українських землях.

Одразу після своєї появи робота Ж. Б. Шерера викликала зацікавлення німецького дослідника і професора філософії Єнського університету Карла Гаммердйорфера (1758 – 1794). Вже через рік, у 1789 р., він опублікував свою книгу «Історія українських та запорозьких козаків» [8]. К. Гаммердйорфер на основі дослідження свого попередника подав історію українського козацтва у власній інтерпретації. Змістовні відмінності своєї праці в порівнянні з «Літописом...» вчений пояснював дивними твердженнями і хибами у висвітленні історії козацтва Ж. Б. Шерера, а також відсутністю плану та організації матеріалу в праці останнього. Саме тому К. Гаммердйорфер буде свою книгу за інакшою структурою і подає ряд власних критичних зауважень до праці Шерера.

Оскільки праця К. Гаммердйорфера фактично представляє собою переклад німецькою мовою «Літопису Малоросії...» Шерера з незначними ремарками і не відрізняється від останнього у своїх основних положеннях та суті, що було доведено ще в середині ХХ ст. Д. Дорошенком [7, с.39] та Б. Крупицьким [1, с.848], вона не розглядається в даній статті.

Своєрідним антиподом по відношенню до праці Ж. Б. Шерера можна назвати дослідження «Про козаків» А.В. Гупеля [9], яке вийшло друком в 1790 р. в Ризі, що в той час, як відомо, входила до складу Російської імперії.

Август Вільгельм Гупель народився 25 лютого 1737 р. в Бутгелшадті (Тюрінгія) в сім'ї священика. Після завершення навчання у Веймарській гімназії, він продовжує свої студії в 1754 – 1757 рр. в Єнському університеті. Після закінчення навчання переїжджає до Ліфляндії, де в 1764 р. отримує сан пастора в м. Пильсмаа. Наприкінці 1804 р. Август Гупель складає з себе обов'язки пастора та переїжджає в м. Пайде, де і помер 6 січня 1819 р. [10].

Перебування А.В. Гупеля в сані пастора співпало з часом економічного та культурного розквіту регіону. Пасторські прибутки в парафії були одними з найбільших в Ліфляндії, що дозволяло досліднику приділяти багато уваги науковій та публіцистичній діяльності. В коло його інтересів входили лінгвістичні, економічні, географічні, історичні та соціальні проблеми. Вчений співпрацював з такими європейськими журналами, як «Allgemeine Deutsche Bibliothek», «Russische Bibliothek», «Historisches Portefeuille», «Acta historico-ecclesiastica nostri temporis» тощо.

Нарис Августа Вільгельма Гупеля «Про козаків» вийшов друком в журналі «Nordische Miscellaneen», видавцем якого був сам науковець. Дослідження складається з трьох частин, де перший розділ є викладом загальної характеристики козацтва в цілому, другий - присвячений донським козакам, а третій – малоросійським або українським козакам. Це дослідження було продовжене «Поглядом на історію малоросійських козаків, із «Анналів» Шерера», що був надрукований у тому самому збірнику. Хронологічно робота була доведена до захоплення військами Російської імперії Очакова в 1788 р.

У вступному слові до своєї роботи автор пише, що інтерес до козаків у нього виник ще під час Семилітньої війни (1756 – 1763 рр.), коли вони діяли на території Німеччини у складі російської армії. Нарис був написаний на основі усних та письмових свідчень російських офіцерів і генералів, що командували козацькими військами під час Семилітньої війни та перебували в їхніх землях [9, с.4-5]. Але необхідно зазначити, що дослідження Гупеля також базуються на працях німецьких та французьких науковців XVIII ст. (Г. Ф. Міллер, А. Ф. Бюшінг, Ж. Б. Шерер, Й. Г. Георгі та ін.). Рання історія козацтва описана в нарисі досить стисло. Значно більшу увагу дослідник приділяє козацтву, починаючи з XVIII ст. А. Гупель виявляє зацікавленість до козацьких воєнних формувань, тактики ведення ними бою, озброєння, до їх змін в результаті реформ, що були проведені в період після Семилітньої війни. Окрему увагу дослідник приділив демократичному устрою Запорозької Січі, економічним питанням, звичаям та способу життя козаків.

Дослідник, як і Ж. Б. Шерер, відкидає теорію про селянське походження козацтва, що підтверджують перші хронологічні згадки про козаків, наведені в нарисі, а саме IX ст. (візантійський імператор Костянтин згадує про країну Козакію, що територіально знаходилася біля Кавказьких гір) та XI ст. (руські літописи описують войовничий народ, що називався козаками). За А. В. Гупелем, обидві ці згадки про один і той самий народ, який в 1023 р. був учасником міжусобної війни за київський престол між князями Ярославом та Мстиславом на боці останнього [9, с.26-27].

При розгляді питання, чи козаки є народом або ж певною соціальною групою, вчений не дотримується однієї точки зору. На початку нарису під час опису населення українських земель дослідник відносить козаків до військового стану, відводячи їм відповідне місце серед чотирьох інших прошарків суспільства – аристократії, духовництва, міщан та селян. Проте на наступних сторінках нарису ми бачимо певну зміну поглядів дослідника, який далі називає козаків народом. При цьому слід зазначити, що науковець стверджує про поступове зникнення українського козацтва. Однак в подальших розділах свого дослідження А. В. Гупель знову переводить козаків з однієї площини в іншу, тобто, на його думку, вони перетворюються з народу в соціальну групу: «...хоч в Малоросії й є ще козаки, але їй сліду не залишилося від їхнього устрою, яким вони раніше відрізнялися від решти російського народу. Вони вже перестали

бути особливим народом: їх можна вважати лише чимось на кшталт окремого класу малоруських підданих» [9, с.242].

Потрібно також звернути увагу на лінгвістичний аспект, що його піднімає в своїй праці А. Гупель, оскільки, як відомо, мова є однією з важливих ознак народу: *«Мова українців хоч і є російською, але не чистою, а дещо зіпсованою, з діалектом, близьким до польської»* [9, с.188]. Для підтвердження цієї тези дослідник наводить короткий німецько-російсько-український словник. Але лише декілька прикладів наводять на думку, що вчений фактично не був ознайомлений з основами української мови, оскільки наведені ним лексичні одиниці були запозичені з російської або польської мов і не є питомими українськими словами: Berg (нім.) – goga (рос.) – gura (укр.); Jahr (нім.) – god (рос.) – gok (укр.).

Характеризуючи політику польського уряду по відношенню до козаків, А.В. Гупель намагався розглянути це складне питання в декількох оціночних площинах. Він підтримує реформи польської держави щодо обмеження кількості козаків та позбавлення їх привілеїв, вважаючи, що Річ Посполита була змушена здійснити ці кроки через *«витівки та зловживання свободою»* [9, с.197] з боку козаків. Продовжуючи свої міркування науковець бачить в козаках пряму загрозу цілісності держави, оскільки, *«їхні набіги були безвідповідальними та могли розв'язати нові війни»* [9, с.198]. Але водночас дослідник засуджує несправедливе захоплення земель польськими магнатами, обкладання податками українського населення та насильницьке насадження католицького віросповідання. Тому козаки, на думку А. В. Гупеля, мали не тільки всі підстави, але й були змушені боронити свою землю.

Зовсім з іншого боку дослідник розглядає політику Російської імперії щодо українських козаків. В першому розділі своєї роботи дослідник пише, що російські монархи були в минулому володарями України і Березневі статті 1654 р. тільки повернули українських козаків під владу давніх володарів. Ця думка знаходить своє продовження далі в тексті при описі подій національно-визвольної війни: *«...він [Б. Хмельницький] не знайшов кращого засобу для забезпечення своєї та свого народу безпеки, ніж знову з'єднатися з тим народом, від якого походили предки козаків, а саме підкоритися царям Росії, які й так мали обґрунтоване право на Малоросію»* [9, с.200].

А.В. Гупель також виправдовує ліквідацію Запорозької Січі, тим самим заперечуючи твердження Ж. Б. Шерера про те, що російський уряд зробив помилку, коли знищив Січ в 1775 р. На думку Гупеля, цей крок Російської імперії був вивіреним, оскільки *«... запорожці часто змінювали володарів, та не виявляли жодному з них належну вірність та слухняність»*, до того ж козаки відзначалися недисциплінованістю, що спричиняла проблеми на кордоні імперії [9, с.209-212].

Змістовою ознакою нариса Августа Вільгельма Гупеля можна вважати наступну цитату, якою і була завершена робота: *«Наше століття, насамперед його остання третина, неспростовно показує, що козаки після того, як був суттєво змінений їх устрій, заснований на привілеях та на зловживанні ними, стали корисними, хорошими, спокійними (навіть, якщо бажаєте, задоволеними та щасливими) членами держави»* [9, с.294]. Ці слова яскраво демонструють не тільки бажання оправдати кроки російського уряду щодо ліквідації українського козацтва, але й показати, що козаків як реальної сили більше не існує й не буде існувати в майбутньому.

Аналіз основних положень двох вищевказаних західноєвропейських досліджень кінця XVIII ст., присвячених феномену українського козацтва, дає можливість зробити наступні висновки:

1) Перша хронологічна згадка про козаків, як в «Літописі Малоросії...», так і в нарисі «Про козаків», сягає епохи середньовіччя. Отже, обидва дослідника розцінюють козацтво як утворення, що має достатню довгу історію.

2) В роботі Ж. Б. Шерера козаки еволюціонують від соціального класу воїнів до окремої, сформованої нації, при цьому нею і залишаючись, тоді як в дослідженні А. В. Гупеля вони проходять шлях від військового стану до народу і в зворотному порядку – від народу до класу підданих, що асимілюється з іншим населенням та поступово перестає існувати.

3) В «Літописі Малоросії...» політика польського уряду щодо козацтва засуджується і водночас виправдовується боротьба українського народу проти утисків польської шляхти та духовенства. В роботі «Про козаків» не має однієї точки зору на це питання: автор підтримує реформи прийняті проти козаків і в той самий час виправдовує запорожців, які розпочали національно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького.

4) Точки зору на політику Російської імперії стосовно козаків кардинально відмінні у дослідників. Якщо Ж. Б. Шерер засуджує політику царизму та вважає помилкою знищення Запорозької Січі, то А. В. Гупель, навпаки, виправдовує кроки Російської імперії щодо ліквідації української автономії.

Як бачимо, обидва науковці мали на меті не тільки дослідити українських козаків як соціально-історичний феномен, але й з'ясувати питання, чи був вигідний і за яких умов тій чи іншій європейській політичній силі факт існування українського козацтва. При цьому для Ж. Б. Шерера цією державно-політичною силою була французька монархія, для А. В. Гупеля – Російська імперія. Звідси можна припустити, що написання «Літопису Малоросії...» та нарису «Про козаків» було інспіроване правлячими колами Франції та Росії, кожна з яких переслідувала певні геополітичні цілі: французький уряд мав на меті використати твір Шерера як ідеологічне підґрунтя для майбутньої участі українського населення в боротьбі проти Росії, тоді як дослідження Гупеля було спрямоване на доведення факту зникнення козацтва як потужної політичної сили та утвердження монолітності російської імперії, частиною якої і стали козаки.

Джерела та література

1. Крупницький Б. Німеччина й Україна в XVIII стол. // Україна. – Ч.10. – Париж, 1953. – С. 843–849.
2. Наливайко Д. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). К.: Дніпро, 1992. – 495 с.
3. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція в Західній Європі XI–XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – 578 с.
4. Оглоблин О. “Annales de la Petite-Russie” Шерера й «Історія Русов» // Науковий збірник Українського вільного університету. Ювілейне видання. Том V. – Мюнхен, 1948. – С. 87–94.
5. Шерер, Жан-Бенуа. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозжців та козаків України, або Малоросії: Пер. з фр. В. В. Коптілов. – К.: Укр. письменник, 1994. – 311 с.
6. Doroschenko D. Die Ukraine und das Reich, neun Jahrhunderte deutsch-ukrainische Beziehungen in Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur. – Leipzig, 1941. – 299 S.
7. Dorošenko D. Die Ukraine und ihre Geschichte im Lichte der westeuropäischen Literatur des XVIII. und ersten Hälfte des XIX Jahrhunderts // Abhandlungen der Ukrainische wissenschaftliche Institutes in Berlin. – Berlin, 1927. – Bd.1. – S. 1–70;

8. Hammerdörfer K. Geschichte der Ukrainischen und Saporogischen Kasaken nebst einigen Nachrichten von der Verfassung und den Sitten derselben. Nach J. B. Scherers aus russischen Handschriften übersetzen «Annales de la Petite-Russie». – Leipzig, 1789. – 202 S.

9. Hupel A. W. Von der Kosaken. Nebst andern kürzen Aufsätzen. Der nordischen Miscellaneen 24stes und 25stes Stück. – Riga, 1790. – 284 S.

10. Jürjo I. Aufklärung im Baltikum. Leben und Werk des livländischen Gelehrten August Wilhelm Hupel (1737–1819). – Köln, 2006. – 466 S.

11. Rulhière Cl.-C. Histoire de l'anarchie de Pologne, et du démembrement de cette république. – Paris, 1807. – T. 3. – 611 p.

12. Scherer J.-B. Annales de la Petite-Russie, ou histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine ou de la Petite-Russie, depuis leur origine jusqu'à nos jours. – Paris, 1788. – T. 1. – 328 p.; T. 2. – 387 p.

13. Stieda L. Scherer, Johann Benedict // Allgemeine Deutsche Biographie XXXI. – Leipzig, 1890. – S. 103–104.

Георгій Потульніцький (*Київ, Україна*). **Українське козацтво в творчості Жана Бенуа Шерера та Августа Вільгельма Хупеля (на основі аналізу «Літопису Малоросії...» та нарисі «Про козаків»)**

У статті розглядається феномен українського козацтва в «Літописі Малоросії...» Ж. Б. Шерера та нарисі «Про козаків» А. В. Хупеля на основі аналізу теорій походження козацтва, характеристики ідентичності козаків та відображення історії їх політичних взаємостосунків з Польщею та Росією.

Ключові слова: українське козацтво, Ж. Б. Шерер, «Літопис Малоросії...», А. В. Хупель, нарис «Про козаків».

Георгий Потульніцкий (*Киев, Украина*). **Украинское казачество в творчестве Жана Бенуа Шерера и Августа Вильгельма Хупеля (на основании анализа «Летописи Малороссии...» и очерка «О казаках»)**

В статье рассматривается феномен украинского казачества в «Летописи Малороссии...» Ж. Б. Шерера и очерке «О казаках» А. В. Хупеля на основе анализа теорий происхождения казачества, характеристики идентичности казаков и отображения истории их политических взаимоотношений с Польшей и Россией.

Ключевые слова: украинское казачество, Ж. Б. Шерер, «Летопись Малороссии...», А. В. Хупель, очерк «О казаках».

George Potul'nickiy (*Kiev, Ukraine*). **Ukrainian the Cossacks are in creation of Jean Benua Scherer's and August William Hupel's (on the basis of analysis of «Annals of Little Russia» and essay «About the Cossacks»)**

The article highlights the phenomenon of Ukrainian Cossacks in J. B. Scherer's "Annals of Little Russia" and A. W. Hupel's "About the Cossacks" based on the analysis of the theories of Cossacks' origin, characteristic of their identity and their political relations with Poland und Russia.

Key words: Ukrainian Cossacks, J. B. Scherer, «Annals of Little Russia...», A. W. Hupel, «About the Cossacks».